

İslâm Ansiklopedisi

27 AĞUSTOS 1990

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 5

KAYSERİ — 1988

HZ. PEYGAMBER'İN A.S. İTTİFAK, TEMİNAT VE ANTLAŞMALARINDAKİ DİPLOMATİK TAKTİKLER

Doç. Dr. Selahattin POLAT

Tarih boyunca devletlerarası münasebetlerde antlaşmalar önem itibariyle savaştan sonra ikinci sırayı teşkil eder. Bu yüzden tarihin seyri savaş ve antlaşmalarla tayin edilmiştir dersek aşırı bir hükme varmış sayılmayız.

Hız. Peygamberin antlaşmalarında hangi gayeleri esas aldığı-
nı tesbit edebilmek, O'nun diplomasisine hâkim olan ruhu ve temel ilkeleri bilmeğe bağlıdır. İslâm toplumunun müessisi ve lideri olarak O'nun amacı, ilâhî talimatların kendi toplumunda yaşanmasına zemin hazırlamak ve getirdiği mesajı mümkün olan her vesileyle temas kurabildiği fert ve toplumlara ulaştırmaktır. Onun antlaşmaları da her şeyden önce bu açıdan değerlendirilmelidir. O, başka bir siyasî ünitenin işlerine müdahale ederek sömürmek veya antlaşmalar yoluyla paktlar oluşturarak insanlar üzerinde hegomanya kurmak yahut da anlaşmaların sağladığı güvenlik ortamında gününü gün etmek sevdasında değildi. Çünkü o, rahat, rehabet ve maddi hazları hayat amacı haline getirenlerden değildi. Belki O, anlaşmaların sağladığı huzur ve güven ortamında islâmî tebliğin daha etkili olacağını biliyordu. Dinin her şeyden önce bir inanç sistemi olması hasebiyle toplumlara ancak fertlerin kalbinden girilebilirdi. Bu yüzden O, tebliğine ve davetine engel olmayanlara veya bu amaçla fitne çıkarmayanlara hiçbir zaman zor kullanmamış veya savaş açmamış, bedenlerin değil gönüllerin sultanı olmayı esas almıştır. Kur'an-ı Kerim'deki «Dinde zorlama yoktur» (1) hükmü de bunu gerektiriyordu. Zor kullanarak bir inanç veya ideolojiyi insanlara benimsetmeye çalışmak veya baskı ile kafaların içini şekillendirmek istemek münafıkların

sayısının artmasından başka bir işe yaramaz. O halde islâm niçin cihadı farz kılmıştır? Cihad, insanlara ilâhî mesajın ulaşmasına engel olan ortamların izalesi ve kişilerin baskı ve endişelerden uzak, akli selimle islâmı tanıyabilecekleri, hür iradeleriyle tercih yapabilecekleri zeminleri oluşturmak içindir. Öte yandan cihad, islâm dininin teorik bir mesaj olmaktan çıkarılıp, uygulanan, müşahhas ve pratik bir sistem olarak sunulmasına imkan verir. Nihâî amaç yeryüzünde adaleti ikâme etmektir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de «Ey İman edenler, adaleti ikame edenler ve Allah için şahitler olun «Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletten uzaklaştırmayın» (2) buyurulmuştur. Bütün bunlara rağmen islâmı kabul etmeyenler, islâm aleyhtarı faaliyetlerde bulunmamaları kaydıyla zimmî, müste'men veya muâhid statüsünde İslâm toplumuna katılabilir ve bütün insan haklarından yararlanırlar.

İslâmî tebliğe ve insanlığın yüce değerlere ulaştırılmasına en uygun zemin olduğu içindir ki Hz. Peygamberin siyasetinde sulh, her zaman esas olmuştur. Savaş ikinci planda gelir. Sulhun esas olması şu Kur'an âyetleriyle hükme bağlanmıştır: «Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik ve adaletle muamele etmenizden Allah sizi menetmez.» (3). «Eğer düşmanlar) barışa yanaşırlarsa sen de yanaş, Allah'a güven ve dayan. Çünkü herşeyi hakkıyla işiten ve bilen O'dur.» (4). Fakat Hz. Peygamber A.S. sırf sulh temini için tebliğ ve davet görevinde en ufak bir ihmalde bulunmamış, Onun için Sulh başlıbaşına hayat amacı olmamıştır. Yine karşı taraf bozmadıkça daima antlaşmalarına sâdik kalmıştır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in müteaddid âyetlerinde antlaşmalara sadakat emredilmiştir (5).

Bununla birlikte Allah tarafından uyarılmış, anlaşmalara güvenerek düşmanı murakabe etmekten vazgeçmemesi hatırlatılmıştır: «Allah ve Rasulunun katında müşriklerin nasıl ahdi olur?» (5) «Küfür önderleriyle savaşın. Çünkü onların yeminlerine sadakatleri yoktur. Belki son verirler.» (6) âyetleri bunu ifade eder. Hz. Peygamberin antlaşmalı kabilelere karşı bazı taktikler uygulaması bu ihtiyat anlayışından kaynaklanmaktadır. Yoksa aldat-

2. Maide : 8. krş : Maide : 135.

3. Mümtehine : 8.

4. Enfal : 61.

5. Bkz : Nahl : 91-2, İsrâ : 34, Tevbe : 4-7, Enfâl : 58.

6. Tevbe : 7.

ma amacıyla art niyetli olarak anlaşma yapmış olmasından değildir.

Rasulullah'ın anlaşmalarındaki taktikleri kavramak için Onun resmen islâm devletinin başkanı olduğu Medine dönemini incelemek yeterli değildir. O, kurulu bir devletin başına geçmemiş, kargaşanın kol gezdiği bir ortamda, geleneksel devletlerden farklı bir inanç devleti kurmuştur. Bu devletin temelleri Mekke dönemindeki faaliyetlerle atılmıştır. Bu yüzden biz O'nun, henüz devlet statüsü kazanmamış bir toplumun lideri olarak yaptığı anlaşmaları ve anlaşma arayışlarını da ele alacağız.

Bu arada akıllara gelebilecek bir soruya açıklık kazandırmak istiyoruz. Hz. Peygamber genellikle ilâhî irşad ve yönlendirme ile hareket ettiğine, idare ve tebliğdeki başarısı sadece zekâ ve yeteneğinin mahsulu olmadığına göre Onun siyasî taktiklerini niçin inceleme ihtiyacı duyuyoruz? Biz doğrudan ilâhî yönlendirmeden mahrum olduğumuzu gözönüne alırsak onu örnek almamız nasıl mümkün olacak? Bu soruyu değişik açılardan cevaplandırmak mümkün olmakla birlikte kısaca şunu belirtelim ki, O'na vahiy yoluyla doğrudan ulaşan ilâhî irşad, dolaylı olarak bizim için de irşaddir. Bu durum O'nun davranışlarını daha fazla incelememizi gerektirir. Çünkü hiçbir fâniye tabi olmakla hatadan emin olamayız. Bunun tek istisnası masum olan peygamberlerdir. Peygamberi anlamada hata etmemek kaydıyla örnek almakla en doğru yolu seçtiğimizden emin olabiliriz. Ayrıca Hz. Peygamber vahye mazhar olmasına rağmen beşerüstü bir varlık gibi davranmamış, sebeplere yapışmış, tedbirler almış, planlar yapmış, ashabıyla tartışare ve tartışmalar yapmış, zaman zaman davranışlarının gerekçelerini açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Böylece örnek olmanın gereklerini yerine getirmiştir. İşte bu yüzden, kendisine uymamız Kur'an hükmüyle emredilmiş olan önder bir beşerin hayatını, kendimiz için hayat düşturları çıkarmak için inceliyoruz.

Hz. Peygamber, peygamberliğinin ilk günlerinde inen «Yakın aşiretini inzar et (İslama davet et, davetini kabul etmezlerse başlarına geleceklerle onları korkut) (8) âyetine uyararak yakından uzağa doğru davetine başladı. Tek tek veya toplu halde bütün Mekkelilere tebliğini ulaştırdı. Bu arada Mekke'nin bir ticaret ve

7. Tevbe : 12.

8. Şuarâ : 214.

kültür merkezi olmasının bütün avantajlarını değerlendirdi. Mekke ve çevresinde kurulan panayırlara katılarak dışarıdan Mekke'ye gelenleri de islama davet etti. İşte bu noktada bir davranışı dikkatlerimizi çekmektedir. Mekke'deki bütün davet çalışmalarına rağmen Kureyşin inadını kıramayınca, faaliyetlerini Mekke dışından gelenlere teksif etmeye başladı. Çünkü davet ettiği akîdenin Mekke'de kök salamayacağını anlamıştı. Bu yeni din, Kureyş ileri gelenlerinin kurmuş oldukları menfaat çarklarını, alıştıkları lüks ve refahı tehdit ediyordu. İslamiyet haktan, hukuktan, insanların eşitliğinden, sosyal sistemlerinin ayrılmaz parçası olmuş putlarının hiçliğinden bahsediyordu. Ayrıca Kureyş, tekelindeki uluslararası ticaret sebebiyle bütün arap yarımadasının ekonomik hakimiyetini, Kâbe ve içindeki putlar vasıtasıyla da bütün arapların dînî liderliğini eline geçirmişti. Kureyş'e ters düşen bir kabilenin hemen hemen hayat hakkı kalmazdı. Bu sebeple Kureyş'in islâmiyete karşı açık tavır alışı diğer kabilelerin de islâmı kabulden çekinmelerine neden oluyordu. Bu şartlar altında Hz. Peygamber'in Mekke'de kalarak ve Kureyş'in gözü önünde dışa açılması ve dışarıdan gelenleri davet etmek suretiyle Arap yarımadasının lideri Kureyş'e karşı bir güç oluşturması imkansız gibiydi. Bu şartlar altında en isabetli yol Mekke dışında bir üs temin ederek orada kökleşmek, organize bir güç teşkil etmektir. İşte Hz. Peygamberin dışarıdan gelen kabilelerden himaye istemesi bundandır. İbn-i Hişam'ın naklettiğine göre hicretten üç yıl önce Mina'ya gitmiş, hac için gelen bütün kabilelerle ayrı ayrı görüşmüş, islama davet etmiş «Beni dinleyin, iman edin, himaye edin ki Allah'ın gönderdiklerini size anlatayım» demiştir (9). Bu ifadeleri, açıkça istediği himayenin şahsı için olmayıp getirdiği ilâhî ilâhî mesaj için olduğunu gösteriyor. M. Hamidullah, İbn-i Hişam'ın ismini verdiği bu kabilelerin yerleşim merkezlerini haritadan tek tek incelediğini ve Arab yarımadasının her bölgesinden kabile bulunduğunu, böylelikle mesajını bütün Arabistan'a duyurduğunu belirtiyor (10). Bütün bunlar Onun güvenli bir üs aradığını gösteriyor. İşte Habeşistan'a yapılan hicret de uygun bir faaliyet merkezi arama faaliyetleri çerçevesinde mütalâa edilmelidir.

HABEŞİSTAN'A HİCRET

Habeşistan hicreti Rasulullah'ın Mekke dönemi davet siyase-

9. İbn-i Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Tahkik : Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Enbârî, Abhafız Şilbi, Mısır-1355/1936, I-IV, 1/63-69.

10. Hamidullah, Muhammed, İslam Müesseseleri, 49.

tinin çok önemli bir odak noktasını teşkil eder. Bu hicret olayını dikkatle incelediğimizde uzak görüşlü bir devlet kurucusuyla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Olaya sathî olarak bakanlar ve kaynaklardaki verileri dikkatle tahlil etmeyenler bu hicretin sadece Mekke'lilerin işkencelerinden kurtulmak için yapıldığını sanabilirler .Şayet öyle olsaydı bu kafiye zayıf ve kimsesiz müslümanların bulunması gerekirdi. Halbuki durum tam tersi idi. Özellikle ilk muhacirler, Kureyş'in ileri gelen ailelerine mensuptular ve daha sonraki yıllarda islam tarihinde önemli fonksiyonlar icra edecek olan kişilerdi. Bunlar: Hz. Osman ve hanımı Rukiyye (Peygamberimizin kızı), Ebû Huzeyfe b. Utbe ve karısı Sehle, Zübeyr b. Avvâm, Mus'ab b. Umeyr (Soyu Haşim'de Peygamberimizle birleşir. Kureyşin eşraf ve zengin ailelerinden birinin oğluydu.) Abdurrahman b. Avf, Ebû Seleme el-Mahzûmî ve karısı Ümmü Seleme, Osman b. Maz'un, Âmir b. Rebîa ve karısı Leylâ, Ebû Berâ b. Ebî Rehm (Annesi Rasulullah'ın halasıdır), Hâtıb b. Amr, Süheyl b. Beydâ, Abdullah b. Mesud, Cafer b. Ebî Talib. Bunlar ilk muhacirlerdi. Daha sonra hicret edenlerle birlikte sayıları 83 erkek ve 13 kadına ulaştı. İ. Hişam bunların hepsinin de isimlerini zikreder (11).

Görüldüğü gibi bunlar arasında şiddetli işkencelere maruz kalan Bilal, Habbab, Ammar, Suhayb, Ebû Fûkeyhe, Yâsır, Lübeyne (r.a) gibi zayıf ve kimsesiz müslümanlar yer almamaktadır.

Hz. Peygamberin Mekke dışındaki kabilelerden ve Taif gibi güçlü toplumlardan istediği himaye talepleri karşılıksız kalınca, İslâmiyetin kapalı bir çevrede donup kalma tehlikesi başgöstermişti. Baskılar sonucu mü'minlerin güçleri ve sabırları tükenebilirdi.

Mekke'de nâzil olan bazı âyetlerde, Allah'ın arzının (yeryüzü) geniş olduğu şeklinde ifadeler kullanılmış olmasının, islâmiyetin kökleşebileceği emin yerler arama mesajı verdiği de düşünülebilir (13). Hz. Peygamber'in ahabına, Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye ederken kullandığı ifadeler de bunu tekid etmektedir: «Habeş ülkesine gitseniz. Oranın kralının katında ve ülkesin-

11. İbni Hişam, 1/344-5.

12. Bu 83 kişinin toplu listesi için bkz : İ. Hişam, 1/346-353.

13. Ankebut : 56, Zümer : 10.

de kimseye zulmedilmez. Orası sıdk (doğruluk) ülkesidir. Belki Allah bulunduğunuz durumdan bir çıkış yolu nasibeder.» (14).

Birinci hicret kafilesinde az sayıda kişinin bulunup, çoğunluğun daha sonra gitmesi, ilk grubun orada bir ön yoklama yapıp emniyet açısından müsaid olup olmadığını kontrolle görevlendirilmiş olmaları ihtimaline ağırlık kazandırıyor. İlk kafiye ile Hz. Peygamber'in Necaşi'ye gizli ve özel bir mesaj göndermiş olma ihtimali de kuvvetlidir. İleride böyle bir mektubtan bahsedeceğiz. Hernekadar Habeşistan muhacirlerinin, Mekkelilerin İslamı kabul ettikleri şeklinde haber alınca geri döndükleri biliniyorsa da (15) bu durum Habeşistan hicretinde üs arama veya bazı seçkin müslümanları muhtemel risklerden uzak tutma gibi amaçların bulunmadığına delil olmaz. Mekke'deki şartların değişmesinden dolayı Habeşistan üssünden vazgeçilip faaliyetlere Mekke'de devam edilmesi düşünülmüş olabilir. Ayrıca bu geri dönüşte Raulullah'la yeniden bir durum değerlendirmesi yapma gayesi de bulunabilir. İbni Hişam'ın naklettiğine göre Habeşistanda, Necaşi'yi tahtından indirmek üzere isyan çıkmış, bu olay müslümanlara çok korkulu dakikalar yaşatmıştır. Bu olay esnasında Necaşi bir gemi hazırlatarak muhacirleri bindirmiş ve içinde beklemelerini, kendisi yenilirse bu gemi ile memleketlerine dönmelerini istemiştir (16). Mekke'ye geri dönüşte ortaya çıkan bazı riskler ve yaşanan tecrübelerde etkili olmuş olabilir.

Habeşistan hicretinin önemli strateji hesapları taşıdığıнын diğer bir delili de müşriklerin gösterdikleri şiddetli tepkidir. Habeşistan'la çok sıkı diyalogu olan en usta diplomatlarını çok kıymetli hediyelerle göndererek muhacirleri geri istemişlerdir. Şayet oraya gidenler zulumdan kaçan güçsüzler olsaydı Mekkelilerin sadistçe zulum zevklerini tatmin edebilecekleri pek çok güçsüz müslüman Mekke'de ellerinin altındaydı. Onların bu telaşı, İslâmiyetin kontrollerinden uzak bir yerde kökleşip gelişerek kendilerine karşı bir güç haline gelmesinden endişe etmelerinden kaynaklanmıştır. Yani bu hicretteki stratejiyi çok iyi anlamış olmalıydılar.

Acaba Rasulullah, ahabının Habeşistan'da emniyette olacağını garantilemeden bu hicreti tavsiye etmiş olabilir mi? Rasulul-

14. İ. Hişam, 1/344.

15. A.e., 2/3-8.

16. A.e., 1/365.

lah'ın ashabının üzerine titrediğini ve bu muhacirlerin islâm cemaatının güzide kişileri olduğunu gözönüne alırsak, onların emniyetinden emin olduktan sonra hicret kararı verdiği sonucuna varırız. Hatta bizce, ashabının seçkinlerinden bir grubu Mekke'deki muhtemel risklerden uzak tutmak için emniyet tedbiri olarak bu hicrete karar vermiş olma ihtimalini de düşünmek gerekir. Habeşistan'ın Mekke ile çok sıkı ticarî bağları vardı. Bu yüzden Hz. Peygamberin orası hakkında bilgi almak veya yetkili kişileriyle diyalog kurmak için zorluk çekmesi gerekmezdi. Necaşi'nin, Cafer b. Ebi Talib'den, Kur'anın Hz. İsa hakkındaki beyanlarını dinlemesi üzerine «Hz. İsa bu dediklerinden başka bir özelliğe sahip değildir» (17) demesinden de anlıyoruz ki O, hristiyanlığın aslî ve bozulmamış şekline yakın bir inanca sahipti. Bu inançtaki bir kişi İslâmın getirdiği inanç sistemini daha kolay benimserdi. Hicret için böyle bir hükümdarın ülkesinin seçilmesinin ne kadar isabetli olduğu ortaya çıkıyor. Bu da bize Hz. Peygamberin, Necaşi ve ülkesi hakkında çok sağlam bilgiler edinerek bu hicrete karar vermiş olacağını gösteriyor. Ayrıca Necaşi'nin, Rasulullah'ın davet mektubuna cevaben yazdığı bir mektupla islâmı kabul ettiğini biliyoruz. Fakat bu davet mektubu muhacirlerle birlikte mi gönderildi, yoksa H.7. yılda diğer hükümdarlara yazılan mektuplarla birlikte mi yazıldı? Bizce birinci ihtimal ağır basıyor. Elimizdeki Necaşi'ye yazılan mektupların birinin sonunda, «Sana amcamın oğlu Cafer'i bir grupla birlikte gönderiyorum. Onları ağırla» denilmektedir (18). Hernekadar M. Hamidullah bu kısmın mektuba sonradan eklenmiş olma ihtimalini tercih ediyorsa da, Rasulullah'ın muhacirlerle birlikte, hem İslama davet eden hem muhacirleri tavsiye eden bir mektup göndermesini imkansız görmemizi gerektirecek bir durum yoktur. Necaşi'nin müslüman olduğunda şüphemiz yoktur. Çünkü Hz. Peygamber H.7. yılda Necaşi'nin öldüğü gün, durumu müslümanlara haber vermiş ve gıyabında cenaze namazı kılmıştır (19). Fakat ne zaman müslüman olmuştur? Bizce Necaşi'nin, ilk muhacirlerin götürdüğü davet mektubu üzerine müslüman olduğu ihtimali daha kuvvetli görünüyor. Hatta Necaşi'nin, muhacirlerin gelmesinden çok önce müslüman olmuş olma ihtimali de mevcuttur. İbni Hişam'ın belirttiğine göre Hz. Peygamberi'nin bi'seti etraftan duyulunca Habeşistan'dan

17. A.e., 1/361.

18. Hamidullah, Muhammed, el-Vesâiku's-Siyasiyye li'l-ahdi'n Nebavî ve'l-hilafeti'r-Râside, Beyrut, 1966, Nr : 21 deki mektupta «Amcamoğlum Caferle birlikte bir grup gönderiyorum. Onları ağırla» ifadesi vardır.

19. Buhari, Cenaiz, 4,5,61, Nesai, Cenaiz, 72.

20 kişi Mekke'ye gelip Hz. Peygamberle görüşmüşler, kur'an'dan bazı âyetleri dinlemişler ve müslüman olmuşlardır. Kasas suresi 52-55 âyetlerinin bunlar hakkında indiği belirtilir. Zührî de bu âyetlerin Necaşi ve arkadaşları hakkında indiğini söyler (20). Bu rivayetleri birleştirince bu yirmi kişinin Necaşi tarafından Mekke'ye gönderilmiş olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Necaşi hıristiyanlığın aslı şekline yakın bir inanca sahip olduğuna göre İncil'de geleceği belirtilen son peygamberi bekliyenlerden olmalıydı. Bunun için Hz. Peygambere ve davetine ilgi duyması ve bu konuda araştırmalar yaptırması gayet normaldir. Bütün bunlar, Hz. Peygamberin Hicret için Habeşistan'ı seçerken çok dikkatli araştırmalar yaptığını ve bu seçiminde son derece isabetli ve uzak görüşlü davrandığını gösterir. Ne Arabistan'daki herhangi bir kabile ne de çevredeki İnan ve Bizans hâkimiyeti altındaki herhangi bir yer hicret için Habeşistan kadar emin ve uygun olamazdı. Netice olarak diyebiliriz ki Hz. Peygamber'in ahabını Necaşi ile anlaştıktan sonra gönderdiğini düşünmek akla daha uygun geliyor.

Habeş muhacirleri, Medine'nin bir s ve hicret merkezi olarak ortaya çıkmasına kadar orada kaldılar. Bir kısmı hicretin ilk yıllarında Medine'ye geldi bir kısmı ise H.7. yıla, yani Medine'de yahudi probleminin halledilmesi ve Hudeybiye sulhunun imzalanmasına kadar Habeşistan'da kaldılar. Yine bu da Habeşistanın bir zulumdan kaçış yeri olmadığını ve Hz. Peygamberi'nin Mekke'deki durumu sağlamlaşıncaya kadar bazı sahabelerini orada tutmak istediğini gösteriyor. şu halde diyebiliriz ki Habeşistan önce bir üs olarak denenmiş, Hicretten sonra da gerektiğinde kullanılabilir bir merkez olarak muhafaza edilmiştir.

AKABE BİATLARI

Medine'de araplarla yahudiler birlikte yaşarlardı. şehrin arap asıllı iki kabilesi olan Evs ve Hazreç sürekli birbirleriyle savaşlılardı. Yahudiler bu iki kabilenin birleşerek kendilerine karşı bir g olmalarını önlemek için, sürekli olarak aralarındaki hsumeti krklerler ve bu sayede sürdürdükleri ticaretle büyük kazançlar elde ederlerdi . Yahudiler araplara devamlı olarak, kendilerinden bir peygamber geleceğini, putperestleri öldüreceğini söylerlerdi. Yahudilerin etkisiyle Medine arapları da bu peygamberi bekliyorlardı. Aralarındaki mca-

delede Hazreçlilere karşı Kureyş'in desteğini almak üzere Mekke'ye giden Evsli İyas Muaz, Rasulullah'la görüşüp müslüman olmuştu. Medineliler ilk müslüman oydu. Medineliler bi'setin ilk günlerinden itibaren İslam davetinden haberdardılar. Ayrıca Hz. Peygamber'in dedesi Hâşim, Medine'nin Neccar oğulları kabilesinden Selma bintu Amr isimli bir kadınla evlenmiş bu kadından Abdulmuttalib doğmuştu. Bu yüzden Hz. Peygamberin Medine'de akrabaları da vardı. Hz. Peygamberin kervan ticareti ile uğraştığı yıllardan Medine'de bazı dost ve tanıdıkları da bulunuyordu. Yani Medineliler Hz. Peygamberi iyi tanıyorlardı. Evs ve Hazreç aralarında cereyan eden Buas harplerinde birbirlerine çok ağır zararlar vermişlerdi. Artık aralarındaki çekişmelerin anlamsızlığını düşünüyorlardı. Her iki tarafın da itaat edebileceği bir liderin emri altında birleşmeyi düşünmeye başlamışlardı. İşte bu lider arayışının ileride Hz. Peygamberin başkanlığında Medine devletinin kurulmasında önemli ölçüde kolaylaştırıcı bir rolü olmuştur.

Medine'de bu şartlar hüküm sürerken Hac mevsiminde Mekke'ye giden bir grup hazreçli Hz. Peygamberi'nin davetine muhatap oldular. O, her hac mevsiminde yaptığı gibi çevreden gelen kabilelerin hepsini İslama davet ediyordu. Medineliler Hz. Peygamber'i dinleyince «Bu, yahudilerin haber verdiği Peygamber. Onlardan önce Ona biz tabi olalım» dediler. Bunlar altı kişiydiler. Medine'ye dönünce halka islamiyeti anlattılar.

Ertesi yıl Medine'li müslümanlardan oniki kişi Mekke yakınındaki Akabe denilen yerde Hz. Peygamberle gizlice buluştular. Rasulullah a.s. bunlardan «Şirk koşmamaları, zina yapmamaları, çocuklarını öldürmemeleri, iftira atmamaları, maruf olan hususlarda isyan etmeleri üzere biat (bağlılık yeminini) aldı. Bunlara uyarlarsa cennete gireceklerini belirtti. Bunların peşinden Mus'ab b. Umeyr ve Hâşim b. Abdu Menâf'ı islâmı yaymaları için Medine'ye gönderdi (21). İslâmiyet Medine'de o kadar ilgi gördü ki kısa sürede birkaç ev hariç her evde en az bir kişi müslüman oldu (22). Bunda İslâmiyetin fitrata uygunluğu ve Medine'deki İslam davetçilerinin başarısı önemli rol oynamakla birlikte Yahudilerin de tesiri olmuştur. Medine arapları, her ne kadar tahrif edilmiş de olsa semavî bir dinin öğretilerini işite işite putperestlik-

21. İ. Hişam, 2/76. krş : İbnu Sa'd, at-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut, 1376/1957, I-IX, 1/220.

22. İ. Hişam, 2/80.

ten soğumuşlardı. Ayrıca gelecek olan peygamberi kurtarıcı olarak görüyorlardı.

Birinci akabe biatı diye adlandırılan yukarıdaki biat, islam için merkez olması kararlaştırılan Medine'deki müslümanlarla, islam akidesi ve temel prensipleri konusunda bir antlaşma niteliğindedir. Rasulullah bu biatla, yeni dinin ideolojisini tescil ediyordu. Başka bir ifade ile bu biat, kurulması planlanan devletin ilkelerini ortaya koyan bir beyanname niteliğindedir. Müstakil islam devletinin inanç temeli bu oniki kişinin gönlüne atıldı. Her inanç ve fikir hareketi gibi İslamiyet de davaya gönülden bağlı ve idealist insan unsuru sayesinde kökleşip gelişebilirdi. Nitekim islam davetinin teksif edildiği bu yeni merkezdeki faaliyetler kısa bir sürede meyvesini verdi, bir yıl sonraki hac mevsiminde Rasulullah 73 Medine'li müslümandan yeniden biat aldı. O esnada Medine'deki müslümanların bunlardan ibaret olmaması gerekir. Çünkü daha önce Medine'de yürütülen davet faaliyetleri sonucu her evden en az bir kişinin müslüman olduğuna dair rivayeti zikretmiştik. Bu 73 kişinin Medine kafilesindeki müşriklerden gizli olarak Rasulullah'la a.s. buluşmaları, bu kafilenin gizliliğe riayet edebilecek kişilerden seçilerek teşekkül ettirildiğini; biat esnasında ileri gelenlerden 12 temsilci seçilmesi de Medinedekileri temsilen biat atıldığını gösterir, başlarında hocaları Mus'ab b. Umeyr'in bulunması bu kafilenin mücerred hac için değil organize bir buluşma için Mekke'ye geldiğini düşündürüyor. Bu ikinci biatlaşma ile yeni İslam üssünün yerli müslümanlarından, islamı ve müslümanları her türlü tehlikeye karşı koruyacaklarına dair söz alınıyor, kurulacak islam devletinde kendilerine çok büyük sorumluluklar düşeceği belirtiliyor, bu anlaşma ile çok tehlikeli riskleri üstlendikleri hatırlatılıyordu. Peygamberimizin amcası Abbas'ın biat öncesi söylediği sözler, Medinelilerin üstlendiği sorumluluğun hatırlatılması bakımından çok ilginçtir. Abbas şöyle demiştir: «Ey Hazreçliler (Mekkeliler Medinelilere hangi kabileden olursa olsun Hazreçli diye hitap ederlerdi), bildiğiniz gibi Muhammed, kavmi arasında izzet ve şeref sahibidir. Biz kavmi içinde ona sahip çıkıyoruz. Fakat o size katılmakta ısrar ediyor. Eğer onu korumağa güç yetirebileceğinize inanıyorsanız ne alâ. yok eğer onu daha sonra yalnız başına bırakacaksınız şimdiden bırakın gidin. O şu anda ülkesinde izzetli ve himaye altındadır.» Bu sözler üzerine ensar: «Seni dinledik ey Abbas. Şimdi de sen konuş ey Allah'ın Rasulu dediler. Hz. Peygamber Kur'an oku-

du, dua etti ve İslâmı anlattı. Daha sonra: «Kadınlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni koruyacağınıza dair sizden biat alacağım» dedi. Kafilenen lideri Bera b. Marur Rasulullah'ın a.s. elini tuttu ve: «Seni peygamber olarak gönderene yemin olsun ki aile fertlerimizi koruduğumuz gibi seni koruyacağız. Biat ediyoruz ve söz veriyoruz. Biz harp ve silah adamlarıyız. Bu özellik (harpçilik) bize atalarımızdan miras kalmıştır.» dedi. Bundan sonra Ebu'l-Heysem b. et-Tihâm söz aldı ve şöyle: «Ey Allah'ın Rasulu! Bizimle yahudiler arasında bağlar vardır. Bütün bu bağları keseceğiz. Fakat Allah seni galip kılsa, bizi bırakıp kavmine döner misin?» Hz. Peygamber cevap verdi: «Sizin kanınız kanım, affınız affımdır. Ben sizdenim. Sizde bendenseniz. Harbetiklerinizle harbederim. Sulh yaptıklarınızla sulh yaparım.»

Bu arada Abbas b. Ubade, Medinelilerin bu biatla ne gibi riskler ve mükellefiyetler içine girdiklerini hatırlatma ve uyarma sadedinde şunları söyledi: «Ey Hazreçliler, bu adama ne üzere biat ettiğinizi biliyor musunuz? Kırmızı siyah (bütün insanlar)la harbetmek durumunda kalıyorsunuz. Mallarınız ve şerefliyeleriniz helâk olacak. Ona tamamen teslim oluyorsunuz.» Ensar: «Biz bütün bunlara rağmen ona biat edeceğiz dediler ve sözlerini yerine getirmelerinin karşılığının ne olduğunu sordular. Hz. Peygamber «cennettir» diye cevap verince biat için ellerini uzattılar. Rasulullah a.s. temsil ettikleri topluluklar adına biat etmek üzere içlerinden 12 temsilci (Nakib) seçilmesini emretti. Dokuzu Hazreç'ten üçü Evs'ten seçilen temsilciler, temsil ettikleri kişiler adına Rasulullah'a biat ettiler. Biattan sonra Rasulullah'a: «İstersen yarın kılıçlarımızla Mina'ya gidelim ve senin düşmanlarıyla savaşalım» dediler. Hz. Peygamber: «Henüz bununla emrolunmadık. Kafilenizin yanına dönün» buyurdu (23).

Akabe biatları her ne kadar müstakil ve resmî statü kazanmış bir devletin başka bir devletle taraf olarak yaptığı bir antlaşma mahiyetinde değilse de, biat esnasında tarafların kullandıkları ifadeler ve temsilcilerle temsil ettikleri toplum grupları adına biatlaşılması gibi hususlar, bu biatın bir antlaşma ve ittifak hüviyeti taşıdığını gösteriyor. O günki arap yarımadasının sosyal statüsü gereği kabileler müstakil siyasi ünite niteliğindedeydi ve bir anlaşma ancak kabileler arasında yapılabilirdi. Bu biat sadece bir İslama giriş töreni değildir. Rasulullah daha önce, içlerinde kabile re-

islerinin de olduğu birçok kişi müslüman olurken böyle bir biat almamıştır. Bu biat iki müslüman toplumun yaptığı kader birliği anlaşmasıdır. Artık İslamın yeni üssüne hicret için emin ve güvenilir bir zemin hazırlanmış, müstakbel devletin siyasi temeli atılmıştır.

Bu olayın hemen akabinde inen Hac suresi 39. âyetiyle müslümanlara savaş için izin verilmiş olması, akabe biatlarının İslamın müesseseseleşmesindeki rolünü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu âyetle müslümanlara, bir an önce müşriklerle hesaplaşmalarına imkan verecek diğer organizasyonları tamamlamaları mesajı verilmiş oluyordu. Nitekim Rasulullah, cihad âyetleri iner inmez Mekke'deki müslümanların Medine'ye hicret etmelerini emretmiştir. Müslümanların ilk cihadı olan Bedir harbinin hazırlıklarının da bu biatla başlatılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Biz burada taktik ve strateji açısından hicretin önemi üzerinde durmayacağız. Bu, başlıbaşına ele alınması gereken bir konudur ve bu araştırmamızın sınırları dışındadır. Fakat şu kadarını ifade edelim ki, tüm arap yarımadasının dinî, kültürel ve ekonomik yönden hakimi olan Kureyşin tahakkümü altında eli kolu bağlanan İslam cemaatı ayaklarını sağlam basabilecekleri bir zemin bulmuş ve hürriyetlerine kavuşmuşlardır. Hicretin stratejik önemini Mekke müşriklerinin gösterdikleri çok şiddetli tepkiden de anlayabiliriz. Mekke müşrikleri Abdullah b. Übeyy'e (Medine eşrafından ve liderlerindendi. Evs ve Hazreç tarafından başkan seçilmesi düşünülüyordu. Peygamberimizin Medine'ye hicreti ve devlet başkanı olması ona bu şansı kaybettirdi. Bundan dolayı münafıkların lideri oldu) ve yahudi liderlerine mektuplar yazarak, «Ya Muhammed'i öldürürsünüz veya size harp açarız» diye tehdit ettiler (25). Anlamışlardı ki İslam, kendi kontrollerinden uzak bir güç merkezi haline gelme imkanı bulmuştu. İslam tarihinde takvim başı olarak; Hz. Peygamber'in doğumu, bi'seti, Mekke'nin fethi gibi çok önemli olayların değil de hicretin kabul edilmesi ve bu tercihin bizzat o günki olayların içinde yaşayan sahabe tarafından yapılması, hicretin işte bu stratejik öneminden kaynaklanmaktadır.

24. İ. Hişam, 2/110.

25. Hamidullah, el-Vesâik, nr : 2a-b.

MEDİNE ANAYASASI

Hicretten sonra Hz. Peygamberin karşı karşıya olduğu en büyük problem, kozmopolit Medine toplumu arasında birliği sağlamaktı. Kureyşle mücadele ederken Medine içinden gelebilecek herhangi bir tehlikeyi bertaraf etmek gerekiyordu. Dışa açılmak için de merkezin problemsiz olması lâzımdı. Ensar ve muhaciri tek tek birbirlerine kardeş yaparak müslümanlar arasındaki birliği iyice sağlamlaştıran Hz. Peygamber kardeşliği yazılı bir metin halinde de vesikalandırdı (26). Entrikacı yahudilerle, müslüman olmayan arapları ancak Medinelilerin müşterek menfaatlarında birleştirmek mümkün olabilecekti. Yapılan müzakereler sonucu her grubun hak ve sorumluluklarını ortaya koyan bir metin ortaya çıktı. Bu metni klasik siyerler «Medinede yapılan antlaşmalar» başlığı altında zikrederler. Son devir müellifleri, ise bunun, dünyanın ve islam tarihinin ilk anayasası olduğunu kabul ederler (27). Anayasa, devletle fertler arasında bir anlaşma niteliği taşıdığına göre, bu metne hem antlaşma hem anayasa demek hatalı olmaz. Bu metnin farklı gruplarla farklı zamanlarda yapılmış antlaşmaların tevhid edilmesi suretiyle ortaya çıktığını savunanlar da vardır. (28). Fakat bu onun anayasa olma niteliğini ortadan kaldırmaz. Medine'de Hz. Peygamber bütün grupları rızalarıyla kendi hakimiyeti altında birleştirerek, siyasetinin çok önemli ve başarılı dönüm noktalarından birini daha kaydetmiştir. Vesikanın başındaki «Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve BUNLARA TABI OLANLAR diğer insanlardan ayrı bir ümmet teşkil ederler» ifadesi çok dikkat çekicidir. Konularına göre pasajlara ayrıldığında 50 küsür madde ihtiva eden bu belgede devletin bütünlüğü, yapısı, organları, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin sahiblerinin kimler olduğu inanç ve din hürriyeti, kanun hâkimiyeti, ülke kavramı, ferdlerin birbirleriyle ve idare ile münasebetleri, hak ve görevleri gibi modern anayasalarda yer alan pek çok mesele hükme bağlanmıştır.

Anayasa'nın Medinelileri müşterek menfaatlar etrafında birleştiren hükümleri şöylece özetlenebilir: Din savaşları hariç taraflardan birine yapılan saldırıya müştereken karşı konulacak, harp fidyesi ve diyetlerin ödenmesi gibi ekonomik mükellefiyetler müştereken karşılanacak, taraflardan birinin bağlantıları diğerlerini

26. İbnu Kesîr, es-Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut-1955, I-IV, 2/320.

27. Anayasanın tam metni için bkz : İ. Hişam, 2/147-150.

28. Hamidullah, M., Hz. Peygamberin Savaşları, Terc : S. Tuğ, İst-1972, 32.

de bağlayacak, hepsinden önemlisi taraflardan hiçbiri herhangi sebeple olursa olsun Kureyş'le işbirliği yapmayacaktı. Böylece Kureyşle mücadele ve İslamı daha geniş çevrelere ulaştırma, faaliyetleri esnasında Medine'deki gayrimüslimlerin ihanet ve fitneleri önlenmiş oluyor, Kureyş'in Medine içinden taraftar bulma yolları kapatılıyor, yeni islam devletinde müslümanlarla müttefik ve içiçe yaşayan gayrimüslim Medinelilerin İslâmı yakından ve yaşanan örnekleriyle tanıyabilmeleri imkanı doğuyordu.

DUŞMANLARI VE KERVAN YOLLARINI ABLUKA ALTINA ALMAK İÇİN YAPILAN ANLAŞMALAR :

Medine içinde emniyet ve birliği sağlayan ve hakimiyetini kabul ettiren Hz. Peygamber Medine dışındaki kabilelerle siyasi münasebetlere başladı. Çevre kabilelere gönderdiği müfrezelerle veya heyetlerle ittifak antlaşmaları yaptı. Bu antlaşmaların bir kısmında, o kabilelere bazı mükellefiyetler yüklenerek islam hâkimiyetini kabul ettikleri tescil ediliyor, bir kısmında ise karşılıklı saldırmazlık hükme bağlanıyordu.

Bu kabilden olmak üzere H. 2. yılda Medine ile Mekke arasında, Medine'ye üç günlük mesafedeki Benû Damra ve bunların bir kolu olan Benû Gıfâr ile, bundan birkaç hafta sonra Buvat'da yaşayan Benû Cüheyne ile, dört ay sonr aZülüşeyre'de yaşayan Benû Müdlic ile antlaşmalar yapıldı (29). Aynı yılın sonunda da Eslem Kabilesiyle bir antlaşma yapıldı (30). Bu antlaşmaların hepsinde birbirine yakın ifadeler kullanılmakta, tarafların birbirlerine saldırılmayacağı garantisini verilmekte, tarafsız kalacakları veya taraflardan birine karşı saldırı olduğunda birbirlerine yardım edecekleri hükme bağlanmaktadır.

Rasulullah a.s. bu anlaşmalarla, erken davranıp Kureyş bu kabilelerle anlaşmadan kendisi anlaşıyor, komşularından gelebilecek fırsatçı saldırıları önüyor, Kureyşle mücadele ederken çevresini de emniyet altına alıyordu. Bütün bunların ötesinde bu anlaşmalarla, Kureyş'in kervan yollarını kontrol ve abluka altına almış oluyordu. Yukarıda ismi geçen kabilelerin hepsi de kervan yolları üzerindeydi. Hicretten kısa süre sonra, Mekke'den sahil is-

29. Bu anlaşmaların tam metinleri için sırasıyla bkz : Hamidullah, el-Vesâik, Nr : 159, 161, 151, 166.

30. Hamidullah, M., İslam Peygamberi, Terc : S. Tuğ, S, Mutlu, İst-1969, 1/303.

tikametinde kuzeye giden kervan yolları üzerindeki kabileler ya müslüman olmuş veya müslümanların müttefikleri olmuştu.

Kervan yolunun müslümanların müttefiklerince kontrol altına alınmasının Kureyş için ne büyük darbe olduğunun anlaşılabilmesi için kervan ticaretinin önemi üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. Mekke ziraate elverişsiz bir yerdi. Fakat Arap yarımadasında stratejik bir konuma sahipti. İslam öncesi çağlarda dünya ticareti iki yol üzerinde cereyan ederdi. Karadan ipek yolu. Denizden Hindistan ve Arabistan yolu. Hind ve Yemen mallarının Suriye, Bizans ve o istikametteki diğer önemli merkezlere ulaşmasını sağlayan kervanlar mutlaka Mekke'den geçerdi. Peygamberimizin Dedelerinden Kusay bu durumu çok iyi değerlendirdi. Çok başarılı diplomatik münasebetlerle Habeş, Mısır, Yemen, Hira ve Gassan hükümdarlarıyla dostluk ve ticaret antlaşmaları yaptı. Kureyş suresinde «İlâf» terimiyle ifade edilen (31) anlaşmalarla bu uluslararası yol üzerindeki bütün ticarî imtiyazı eline geçirdi. Onun çocukları ve torunları bu antlaşma ve dostlukları yenileyerek ve daha da geliştirerek büyük bir güç elde ettiler ve bütün Arap yarımadasının hakim gücü haline geldiler. Deve sayısı ikibine kadar ulaşan kervanlarla uluslararası pazarlamasını yaptıklarını mallardan %100'e varan kârlar elde ederlerdi. Bu uluslararası ticaret tekeline elinde tutan Kureyşle hiçbir kabile ters düşmek istemezdi. Aksi halde aç kalırlardı.

Hz. Peygamber, a.s. tüccar Mekkeliler arasında tüccar bir soydan geldiği ve yirmi yıla yakın fiilen aktif bir ticaret hayatının içinde bulunduğu için, kervan ticaretinin Kureyş için ne demek olduğunu çok iyi biliyordu. Yine biliyordu ki bu transit ticaret, kervan yolları üzerindeki bölgelerin halkının izni olmaksızın yapılamazdı. Ticaret Kureyş'in herşeyiydi ve kervan yollarını abluka altına almak onlara vurulacak en etkili darbe olacaktı (32).

Hz. Peygamberin bu taktiği kısa sürede tesirini gösterdi. Bir gün Safvan b. Ümeyye Kureyş liderlerini toplayarak şöyle konuştu: «Muhammed ve arkadaşları tüm sahil yolunu tutarak ticaretimizi bozdular. Sermayemizi yiyip tüketiceğiz. Ne yapalım?» Esved b. Muttalib kervanları sahil yolu yerine Irak yolundan gönderme teklifinde bulundu. Bu fikri beğendiler ve bir kervan hazır-

31. Kureyş Suresi : 1.

32. Bkz : Hamidullah, M., İslamdan önceki Mekke'nin iktisadî Münasebetleri, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Derg. C : 9, Yıl : 1961, 213-222.

layarak Irak yolundan gönderdiler. Hz. Peygamber bunu haber aldı ve Zeyd b. Hârise komutasında bir müfrezeyi Necd bölgesine göndererek kervana el koydu (33). Müslümanların kervan vurma faaliyetleri yağmacılık sayılmamalıdır. Vurdukları, harp halinde oldukları Kureyş kervanlarıydı. Kureyş, kervan ticareti sayesinde ayakta duruyor, müslümanlara karşı düzenlediği harpleri bu sayede finanse ediyor ve adam satılanalıyordu. Ayrıca Arap yarımadasındaki otoritesini ve etkinliğini de bu ticaret sayesinde sürdürüyordu. Harbin sadece meydanlarda sonuçlandırılması beklenemezdi. Bütün uluslararası ilişkilerde harp halinde bu tür faaliyetler görülür. Hz. Peygamberin «Harp hiledir» (34) hadisi de bu gerçeği ifade eder. Yoksa Rasulullah özellikle ekonomik sıkıntı çektiği Medine döneminin ilk yıllarında dahi kureyş dışında herhangi bir kalbilenin kervanını vurmamıştır.

Hz. Peygamber Kureyş'e karşı sürdürdüğü bu ekonomik savaş başka bir taktikle destekledi. Kervan gönderememekten dolayı kıtlık çeken Mekke'ye 500 altın göndererek muhtaçlara dağıttırdı ve halkın sempatisini kazanmayı amaçladı (35). Yemame hububatının Mekke'ye girmemesi için ambargo koyan Sümame b. Üsal'e şefaatçi olarak bu ambargoyu kaldırttı ve Mekkelilerin kalbini ikinci defa fethetti (36).

Rasulullah'ın a.s. Hudeybiye sulhuna istinaden Huzâa kabilesini müslümanların müttefiki olarak ilan etmesi de Kureyş'i abluka altına alma politikasının başka bir yönüdür. Bu kabile Mekkeye yakındı. Bunlarla yapılan işbirliğini gösteren Hz. Peygamber'e ait bir dostluk mektubu mevcuttur (37). Rasulullah bu kabile mensuplarından, Kureyş'e dair gizli bilgileri alırdı (38). Bunların lideri Büdeyl b. Verka Hudeybiye öncesi, Kureyş'in müslümanları Mekkeye sokmamaya dair yemin ettiklerini Hz. Peygambere duyurmuştu (39). Büdeyl, Hudeybiye müzakerelerinde de önemli rol

33. Heykel, Muhammed Hüseyin, Hz. Muhammed Mustafa, Terc : Ö. Rıza Doğrul, İst-1948, 79-80.

34. Buhari, Cihad, 157, Müslim Cihad, 18-9.

35. Hamidullah, M., İslamda Devlet İdaresi, Terc : K. Kuşçu, İst-1963, 222.

36. Buhari, Meğazi, 70, Müslim, Cihad, 59, E. Davud, Cihad, 114.

37. Hamidullah, el-Vesâik, Nr : 172.

38. İ. Hişam, 3/326.

39. Lings, Martin, (Ebubekir Siracüddin) Hz. Muhammed'in Hayatı, Terc: Nazife Şişman, İst. 1984, 367.

40. İ. Sa'd, 2/134.

oynamıştı. Hudeybiye sulhunun bozulması, Kureyş'in müttefiki olan bir kabilenin Huzâalılara saldırması üzerine olmuştu (40).

H. 5. yılda müslüman olan Müzeyne kabilesi Medine'ye 35 km uzaklıkta stratejik bir bölgedeydi. Rasulullah bu sıralarda sürekli müslümanların Medine'ye hicret etmelerini tasviye ettiği halde, bunların yerinde kalmalarını istedi. Maksadı bu önemli bölgeyi bu kabile vasıtasıyla kontrol altında tutmak olmalıydı (41).

Taiflilere de kuşatma taktiği uygulanmıştır. H. 8. yıla kadar Medine ile Taif arasındaki bütün kabileler müslüman olmuştu. H. 10 yılda Hz. Peygamber Taif'in güneyindeki Cüreş ve Has'am kabilesiyle birer antlaşma yaparak hakimiyetini kabul ettirdi. Bu antlaşmalarla Cüreşlilerin arazileri (Himâ) üzerindeki mülkiyet hakları tanınıyor ve Rasulullah'nın teminatı altında oldukları belirtiliyordu (42). Has'am kabilesinin ise geçmiş suçları affediliyor, mülkiyet hakları tanınıyor fakat arazi vergisi ile mükellef tutuluyorlardı (43). Böylece Taif kuzey ve güneyden kuşatılmış oldu. Rasulullah Taif'i H. 8. yıldan itibaren Hevazin kabilesi vasıtasıyla da ta'ciz ediyordu. H.8. yılda Huneyn savaşı müslümanlar tarafından kazanılınca Hevazin lideri Malik b. Avf Taif'e kaçmıştı. Hz. Peygamber Ona haber göndererek müslüman olursa mallarını ve ailesini geri vereceğini ayrıca yüz deve bağışlayacağını duyurdu. Bunun üzerine Malik gelip müslüman oldu. Hevazin esirlerinin müslümanlar tarafından serbest bırakılması da çok olumlu tesir yapmış, kabilenin büyük çoğunluğu islamiyeti kabul etmişti. Huneyn dönüşü Hz. Peygamber Taif'i kuşattı fakat alamadı. Kaleleri çok sağlamdı. Bunun üzerine Hevazin lideri Malik'e, Taiflilerin mallarını yağmalamasını ve değişik baskılar yapılmasını emretti (44). Çünkü Taifliler de müslümanlara karşı bazı düşmanca faaliyetler içindeydiler. Malik, eline düşen Taifliyi öldüreceğini ilan etti. Kervan gönderemez, otlatmak için koyunlarını kale dışına çıkaramaz oldular (45). Ayrıca Mekke müslümanlar tarafından fethedilince, buradaki ticari faaliyetleri de son bulmuştu. Arabistanın en önemli ticari organizasyonu olan Ukaz parayırı Taiflilere kapatılmıştı (46).

41. Hamidullah, İslam Peygamberi, 2/277-8.

42. Hamidullah, el-Vesâik, Nr : 185.

43. İ. Sa'd, 1/286.

44. İ. Hişam, 4/133-4.

45. Lings, Hz. Muhammedin Hayatı, 458-9, 474.

46. Hamidullah, Hz. Peygamberin Savaşları, 152-3.

Öteden beri sağlam kaleleri içinden müslümanlarla Kureyşin mücadelesini uzaktan seyredip sonuca göre tavır almak için bekleyen Taifliler, değişik açılardan abluka altına alındıklarını hissedince antlaşma yapmak üzere Medine'ye bir heyet gönderdiler. Putları Lat'a dokunulmamasını, içki fuhuş ve faizin serbest olmasını, namaz ve zekattan muaf tutulmalarını şart koşarak bir anlaşma tekiifinde bulundular. Alıştıkları lüks hayattan taviz vermeksizin bir garanti almak istiyorlardı. Tefecilikten ve ticaretten vurdukları büyük vurgunlarla, içki, fuhuş ve eğlencelerle günlerini gün ederlerdi. Halbuki Rasulullah Bu cahilî hayatı ortadan kaldırmakla görevliydi. O bir fazilet toplumu oluşturma peşindeydi. Bu yüzden zekat ve savaş muafiyeti dışında taviz verilmeden, Rasulullah'ın dikte ettirdiği şekilde antlaşma imzalandı. Bu iki taviz de bir ısındırma taktiği idi ve ileride müslüman olunca bunları kendi istekleriyle yapacaklardı. Daha sonra Hz. peygamber bir müfreze göndererek Lat putunu yıktırdı (47).

Hz. Peygamber'in bazı kabilelerle yaptığı anlatmaşlarda müşriklerle harbetmelerini şart koştuğunu görmekteyiz. Meselâ Benû Ziyad b. el-Hâris ve Yezid b. et-Tufeyl ile yaptığı antlaşmalarda bu şart tasrih edilmiştir (48). Onun, bu şartları ileri sürmekle, müttefikleri vasıtasıyla müşrikleri taciz politikası güttüğü açıkça anlaşılır.

Hz. Peygamber'in Mekke fethi esnasında Kureyş'e çok iyi davranmasının, planladığı bizans seferinde Arabistanın bu en güçlü kabilesinin desteğini kazanma gayesi taşıdığını (49), «Türkler size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayın» (50) hadisiyle de türklerle dostluk kurarak İran'ı kısa kaç içerisine almayı hedeflediğini (51) savunan yazarlar vardır.

H. 5. ve daha sonraki yıllarda heyet (vefd) gönderen kabilelerle yapılan antlaşmaların bazılarında da kuşatma ve taciz politikası bulunabilir (51a) Biz bu örneklerle yetiniyoruz.

47. İ. Hişam, 4/183-7, İ.Sa'd, 1/312-3.

48. İ. Sa'd, 1/268.

49. Ebu Süleyman, A.A., İslamın Uluslararası İlişkiler Kuramı, İst-1986, 113-4.

50. Ebu Davud, melahım, 8.

51. Kitapçı Zekeriyya, Hadislerde Türklük (II), Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 8, 36.

51.a. Heyetlerle Yapılan antlaşmalar için bkz : İbni Sa'd, 1/291-359.

HUDEYBİYE SULHU

H. Peygamber bir yandan Kureyş'i abluka altına alarak mücadele gücünü tüketirken öbür yandan Kureyşle bir sulh imzalamaya imkanları arıyordu. Bu sulh sayesinde bazı planlarını rahatlıkla gerçekleştirebilecekti. Nitekim Yahudiler Medine için büyük bir tehlike olmak üzereydiler. Hayber Yahudileri Hayber'in hürmesini vererek Fedek yahudileri ile ittifak yapmaya uğraşıyorlardı. Yahudi meselesi halledilmedikçe müslümanlar, Kureyşle bir savaş halinde yahudiler tarafından, yahudilerle bir savaş halinde ise Kureyş tarafından arkadan vurulabilirlerdi. Nitekim hendek harbinde Benû Kureyza yahudilerinin ihaneti müslümanlara korkulu günler yaşatmıştı. Ayrıca Kureyşle yapılacak bir sulh sayesinde Bizans'a yenilen İran'ın boyunduruğundaki Bahreyn, Umman, Yemen gibi bölgelerde nüfuz elde edilebilirdi (52). Bu sulh ortamında islamın daha kolay yayılması da mümkün olacaktı.

H. 6. yılda Hz. Peygamber ashabından 1400 kişiyle Kâbe'yi ziyaret etmek maksadıyla yolculuğa çıktı. Bu ziyaretle Kabe'nin ve haram ayın dokunulmazlığından istifade ederek Kureyşle bir diyalog maksadının mevcudiyeti de düşünülebilir. Rasulullah bu sefere bazı gayrimüslim arap kabileleri de davet etmişti. Çünkü araplar Hz. İbrahim zamanından beri hac ibadetini yapagelmekteydiler. Bu kabileleri yanında götürmekle Kureyş'e karşı baskı yapmak istiyordu. Kureyş bunlardan çekinerek müslümanların Kabe'yi ziyaretine izin verirse maksad hasıl olacaktı. Eğer izin vermezler veya savaşılırsa ibadeti engellemekten ve haram ayda kan dökmekten dolayı araplar arasında büyük bir prestij kaybına uğrayacaklardı (53). Bu seferle Kureyş'e karşı bir gövde gösterisi maksadı da mevcuttu. Bir yıl sonra gerçekleşebilen Umre esnasında müminlere hervele ve remel yapmak suretiyle güçlü görünmelerini emretmesi bizi bu kanaate götürüyor. Devesinin Seniyye denilen yerde çöküp daha ileri gitmemesini ilâhi bir işaret sayan Hz. Peygamber, şartlar ne olursa olsun Kureyşle anlaşma yapacağını ilan etti ve bu kararını da Kureyşlilere duyurdu. Aslında iktisaden çok zayıf düşmüş olan Kureyş de bir sulha taraftardı. Uzun müzakerelerden sonra anlaşma imzalandı. Maddeleri şöylece özetleyebiliriz: Ertesi yıl müslümanlar sadece kılıçlarıyla tavaf için Mekke'ye girip orada üç gün kalabilecekler ve bu süre zarfında Mekkeliler şehri boşaltacaklardır. İsteyen kabile, taraflardan biriyle ittifak edebi-

52. Hamidullah, İslamda Devlet İdaresi, 221 v.d.

53. Heykel ,a.g.e., 341, 344.

lecektir. Müslümanlara iltica eden Kureyşliler geri verilecek fakat Kureyş'e iltica eden müslümanlar geri verilmeyecektir. Tarafların tüccar ve seyyahları birbirlerinin ülkelerinde emniyette olacaklardır. Taraflar birbirleriyle on sene müddetle savaşmayacaklardır (54). Kureyşten müslüman olanların müslümanlara iltica edemeyeceği şeklindeki maddeden dolayı Medine'ye gidemiyen müslümanlar -başta Ebu Cendel olmak üzere- «İs» denilen yerde üslenerek Kureyş kervanlarını vurmağa başlamaları üzerine bu madde Kureyş'in isteğiyle kaldırılmıştır.

Antlaşmanın bazı hükümleri ilk bakışta müslümanların aleyhine gibi idiyse de gerçekte büyük bir fetihtir. Ashabın bütün direnmelerine rağmen Rasulullah'ın bu antlaşmayı imzalamada ısrar etmesindeki ileri görüşlülük daha sonra anlaşılmıştır. Nitekim bu antlaşma imzalanıp Medine'ye dönülürken Fetih suresi inmiş ve bu sulhun açık bir fetih olduğu Allah tarafından beyan edilmiştir (55). Bu sulhun büyük bir taktik zafer olduğunu göstermesi bakımından Fetih suresinden daha iyi delil olamaz. İbnu Mes'ud: «Siz Mekke fethini fetih zannediyorsunuz. Halbuki biz Feth denince Hudeybiyeyi anlardık» demektedir. A'meş de aynı görüştedir (56). Zührî, Hudeybiye sulhunun ne açıdan fetih olduğunu çok veciz bir ifade ile şöyle anlatmaktadır: «İslamda bundan büyük fetih olmamıştır. Önceleri insanlar (yani kafirlerle mü'minler) karşı karşıya gelince savaşarlardı. Sulh imzalanınca harp bırakıldı ve insanlar birbirlerinden emin oldular. Karşı karşıya gelince konuştular ve tartıştılar. Kime İslam anlatılsa aklına yatıp müslüman oluyordu. Bu sulhtan sonra iki sene zarfında müslüman olanların sayısı, daha önce müslüman olanların tamamından fazladır.» İbni Hişam, Zührî'nin son cümlesini rakamlarla şu şekilde doğruluyor: «Zührî'nin dediği doğrudur. Cabir b. Abdillah'ın belirttiğine göre Hudeybiye sulhu imzalandığında Hz. Peygamberin yanında 1400 sahabî vardı. İki sene sonra Rasulullah Mekke fethi için sefe çıkarken yanındaki müslümanların sayısı onbin kişiydi (57).

54. İ. Hişam, 3/332.

55. İ. Hişam, 3/334.

56. İbn Kesif, Tefsir, Tahkik : İbrahim el-Benna, Muhammed Ahmed Aşur, Abdulaziz Ğuneym, Kahire, Kitabu's-Şa'b, 7/306. Fetihden maksadın Hudeybiye sulhu olduğuna dair diğer görüşler için bkz : İbn Kesir, Tefsir, 7/307-8.

57. İ. Hişam, 3/336-7.

Hudeybiyenin sonuçlarının değerlendirilmesi konusunda Zühri'nin sözlerine herhangi bir ilave yapmaya gerek görmüyoruz. Yalnız şunu belirtelim ki İslamın kısa sürede bu denli yayılmasına hizmet eden bir olayın âyette Fetih olarak nitelenmesi; ilk nesillerin de bunu en büyük fetih kabul etmeleri ve bu olayı Mekke fethi gibi çok önemli fetihlerden üstün saymaları, İslamiyetin fetih anlayışının dünya üzerinde tahakküm kurma değil gönüllere ilâhî mesajı ulaştırma anlamına geldiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yine bu antlaşma ile Kureyş, islam devletini taraf kabul etmekte, resmen tanımış olmaktaydı. Bundan da öte sulh imzalayarak acziyetini ortaya koyuyor mücadeleyi bıraktığını gösteriyordu. Bu yüzden araplar arasındaki otoritesi tamamen sarsıldı ve yerini müslümanların otoritesi almaya başladı. Bu olay bütün arapların gözünde müslümanların yüceltmışti. Bundan sonra fevc fevc islâma girmeğe başladılar. Sanki bir an önce müslüman olmazlarsa büyük belalara uğrayacaklarmış gibi müslüman olmakta yarışıyorlardı. Yine bu sulh döneminde Hz. Peygamber, o günki imkanlarla ulaşabildiği bütün hükümdarlara ve idarecilere islama davet mektupları göndererek mesajını çok uzaklara tebliğ etti. Medine'deki yahudi varlığının kökünü bu dönemde kazıdı. Yine bu sulhun Kureyşlilerce iptali Mekke fethi için meşru bir gerekçe oldu. Bu fetihle islamın Arabistandaki hakimiyeti tamamlandı.

MÜSLÜMAN NÜFUS POTANSİYELİNİ SİYASİ VE SOSYAL HEDEFLERE GÖRE YÖNLENDİRMEYİ AMAÇLAYAN ANTLAŞMALAR

Medine'de islam devleti kurulunca müslümanlar için nüfus hayatî ehemmiyet kazandı. Farklı dîni unsurlar ihtiva eden Medine toplumunda müslüman nüfusun çokluğu Hz. Peygamber'in hakimiyeti açısından önemliydi. Müslümanlar azınlık durumunda olmamalıydılar. Ayrıca dış düşmanlara karşı verilecek mücadelede nüfus çok önemli bir güç teşkil ediyordu. Bu yüzden Hz. Peygamber Mekke'nin fethine kadarki dönemde sürekli hicreti tavsiye ve teşvik ederek, müslümanları dağınıklıktan kurtarıp hâkimiyetini sağlam bir tabana dayandırmayı planlamıştır. Evlenmeyi çoğalmayı teşvik eden hadisler bir yandan müslümanların nüfus politikasını tayin ederken öte yandan Hz. Peygamberin kendi siyasetinde nüfus potansiyeline ne kadar önem verdiğini gösterir. Hicre-

ti teşvik eden âyetler de çoktur (57a) Fakat Hz. Peygamber Mekke fethinden sonra «Fetihden sonra hicret yoktur. Artık bundan sonra niyet ve cihad vardır» (58) buyurarak İslamın merkezine yönelen nüfus hareketlerini durdurmuştur. Burada durdurulan hicret, Medine'ye hicretti. Dini korumak, cihad ve ilim tahsili gibi gayelerle yapılacak hicretler kıyamete kadar bakidir (59). Çünkü başka bir hadiste «Kâfirlerle savaş devam ettikçe hicret kesilmez» (60) buyurulmuştur. Mekke fethi ile İslamiyet Arap yarımadasında kök salmış, gücünü kabul ettirmişti. Bundan sonra artık Medine'de toplanmak değil, İslamı cihad yoluyla daha uzaklara götürmek gerekiyordu. İlk dönemlerin muhacirlerinin yerini mücahidler almalıydılar. Artık hicret sevabı isteyenler cihada katılmalıydılar. Bu hadis, İslamın, Arap yarımadasının dışına taşma noktasını belirler. Yoksa bazılarının iddia ettiği gibi bu hadisle hicreti teşvik eden âyet ve hadisler topyekün neshedilmiş değildir. Bu, asr-ı saadetteki bir dönem noktası gereği verilmiş bir direktiftir.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in birçok kabileye gönderdiği teminat mektuplarında «Fârika'l-müşrikîn» «Fârikû'l-müşrikin» şeklinde şart ve taleblere rastlıyoruz. Mektup ve antlaşmalardaki bu kayıtlarla, antlaşma yapılan veya teminat verilen ferd veya grupların müşriklerden ayrılmalari, onlarla beraber içice yaşamamaları şart koşulmaktadır (61). Bu belgelerin genelde davet veya teminat mektubu niteliği tadışığı görülüyorsa da müslüman olanlar için bir direktif mahiyeti de farkedilir. Bunların herbirinin yazılış tarihleri hakkında ayrı ayrı sarih malumata rastlıyamıyorsak da davet mektuplarının genelde Hudeybiye sulhundan sonra yazıldıklarını biliyoruz. İbn Sa'd da bu belgeleri Rasulullah'ın mektupları bölümünde vermektedir. Şu halde bu belgelerin H. 6. yıl ile Mekke fethi arasındaki döneme ait olduğu sonucuna varabiliriz.

Yine Hz. Peygamber'in biat etmek isteyen bazı kişilere, müş-

7.a. Mesela bkz : Enfal : 72, Tevbe : 20-22, A. Imran : 195.

8. Buhari, Cihad, 1, 27, 194, Meğazi, 53, Müslim, İmare, 86.

9. Kahlâni, Sübülü's-Selâm, 4/43.

10. Nesai, Bey'at, 15.

11. İbn Sa'd'ın Tabakat'ında bu ifadelerin Kullanıldığı on kadar belge tesbit etmiş bulunuyoruz. Bkz : 1/266-70. Ayrıca Bkz : Nesai, Fey'l-, Müs-ned, 5/77-8, Nesai, zekat, 73, İ. Mace, Hudud, 6, Hamidullah, el-Vesaik, Nr : 87, 90, 121, 150, 189, 193.

riklerden ayrılmalarını ve hicret etmelerini şart koştuğuna dair, kayıtlara rastlıyoruz (62).

Hız. Peygamber Mekke fethine kadarki dönemde müşriklerden ayrılma şartını koşmakla bir yandan onları Medineye çekerek merkezdeki müslüman nüfus kesafetini artırmak istiyor, öbür yandan yeni müslüman olanların gönüllerinde eski akidelerin silinip İslamiyetin kökleşebilmesi için, onları İslamî bir çevre içine çekmeyi amaçlıyordu. Çünkü insanın küfür ve şirk ortamında batıl etkilerden uzak kalması, saf ve sağlam bir imana ulaşması oldukça zordu. Yeni müslüman olanların gönüllerindeki gerçek inkılab ancak islâmî bir çevrede gerçekleşebilirdi.

Şayet müşriklerden ayrılma emri Medine'ye hicret manasına değil de, muhatabların mensub oldukları müşrik toplumdaki ayrılıp müstakil bir İslam cemaati oluşturmaları anlamına geliyorsa o takdirde de hem kendi islâmî çevrelerini kendilerinin oluşturmaları hem de siyasî gayelerle İslam kolonileri teşkili amaçlanmış olmalıdır. Bu müslüman cemaatlar sayesinde İslamiyetin bölgesel intişarına bağımsız bir organizasyon imkanı sağlanabilecekti. Ayrıca Hız. Peygamberin merkeze uzak bölgelerdeki âsî ve İslama düşman kabileleri merkezden ordu göndererek değil, onlara yakın olan müslüman veya müttelik kabilelerle kontrol altında tuttuğunu veya yola getirdiğini biliyoruz. Meselâ yalancı peygamberlerin başlattığı irtidad hareketlerine karşı Temîm Hımyer, Kays ve Benû Hanîfe gibi kabileleri kullanmıştır. Düzûe, Sümame b. Usal, Zibirkan b. Bedr gibi şahıslara hitaben yazılmış ve âsîleri yola getirmelerini emreden ondokuz kadar mektubu tesbit edilmiştir (63).

62. Bkz : Nesai, Bey'at, 14, 17.

63. Hamidullah, İslam Peygamberi, 1/364-5.

